

- ричній літературі проблем декабристського руху // *УІЖ*. – 1985. – № 12.
16. Казьмирчук Г., Силкін А. Концепція майбутнього державного устрою України в програмних документах декабристів // *Розбудова держави*. – 1994. – № 2.
17. Крижанівська О.О. Таємні організації в громадсько-політичному житті України (масонський рух у XVIII – на початку XIX ст.) – К., 1998.
18. Киянская О. Южный бунт: Восстание черниговского полка (29 декабря 1825 – 3 декабря 1826 гг.). – М., 1997.

Kunytsia Z.M. Historiography of decembrist motion in Ukraine. In the article, on the basis of the studied literature, the historiography of the decembrist motion problem at the beginning of the XIX century is analysed.

Key words: historiography, decembrist motion, Ukraine

А. О. Щепликіна

ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОГО ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ НА СТОРІНКАХ «ЖУРНАЛА ДЛЯ ВОСПИТАНІЯ» (1857–1860 рр.)

У статті аналізуються особливості висвітлення проблеми жіночого виховання та освіти на сторінках одного із перших педагогічних журналів Російської імперії – «Журнала для воспитания» (1857–1860 рр.).

Ключові слова: періодична преса, педагогічні журнали, жіноча освіта, жіночі училища

Для Російської імперії питання становища жінки у суспільстві, особливостей її виховання та права на освіту постали після Кримської війни (1853–1856 рр.). Так, у 1850-х рр. на сторінках літературного журналу «Современник» розгорнулася дискусія щодо виховання жінки, її розумових здібностей [1], піднято питання можливості отримання однакової з чоловіками освіти [2]. Нового імпульсу дискусії надала стаття відомого вченого М. Пирогова – «Вопросы жизни» [3], вміщена в «Морському збірнику» за 1856 р. Він виступив за реформування системи народної освіти загалом, наполягаючи на загальнонародському (морально-етичному) характері виховання. При цьому він підкреслив роль жінки у суспільстві: на його думку, остання є важливою ланкою виховного процесу, тому її інтелектуальні здібності мають розвиватися нарівні з чоловіками. Нарис М. Пирогова привернув увагу сучасників, поставивши проблему виховання на перший план [4]. Тоді ж до дискусії з проблем жіночої освіти долучилися жінки. Зокрема в «Современнике» з'явилася стаття невідомої авторки – «Жалоба женщины», з критикою жіночої освіти в закритих навчальних закладах [5]. З появою наприкінці 1850-х рр. педагогічних журналів, дискусія вийшла на більш широкий рівень.

Одним із перших педагогічних видань, присвячених проблемам жіночого виховання, став «Журнал для воспитания», що почав виходити в Санкт-Петербурзі наприкінці січня 1857 р., під керівництвом О. Чумікова. Часопис одразу привернув увагу критиків. Так, уже 1857 р. у «Современнике» зустрічаємо відгук М. Добролюбова [6], який характеризує «Журнал для воспитания» як «підприємство серйозне та сумлінне» [6, 346]. Пізніше, говорячи про «Журнал для воспитания» в цілому, критик відмічав, що «поки це найкращий з педагогічних журналів» [7, 161].

Інтерес до вивчення педагогічної журналістики з'явився наприкінці XIX – на початку XX ст. [8]. У цей час «Журнал для воспитания» розглядався як перший спеціалізований педагогічний журнал, визначалася його мета, були проаналізовані окремі статті та рубрики журналу [9]. Для 1920–40-х рр. характерний спад інтересу дослідників до історії дореволюційних

педагогічних журналів [10]. Нове осмислення означеного видання розпочалося в 1950–60-ті рр. Радянська історіографія розглядала постать О. Чумікова та діяльність його журналу через зв'язок з революціонерами-демократами – О. Герценом [11] і В. Белінським [12]. Здебільшого, увага приділялась біографії О. Чумікова, його громадсько-політичним поглядам, історії заснування журналу, також надавалась загальна характеристика видання та його окремим рубрикам [13]. На сучасному етапі зустрічаються статті, присвячені історії, структурі та проблематиці журналу [14], але особливості висвітлення журналом проблем жіночого виховання та освіти поки не стали об'єктом спеціального наукового дослідження. Саме тому вельми своєчасним є аналіз «Журнала для воспитания» як джерела з історії заснування жіночих училищ у Російській імперії.

Спрямованість і зміст «Журнала для воспитания» були зумовлені світоглядом його засновника та головного редактора О. Чумікова (1819–1902). У 1856 р. останній вирішив приступити до видання «Журнала для воспитания», але через організаційні проблеми з цензурним комітетом, його перший номер вийшов лише наприкінці січня 1857 р. Журнал видавався в Петербурзі з 1857 до 1860 рр.

Мета «Журнала для воспитания» була сформульована О. Чуміковим так: «Повідомляти батькам і вихователям все, що може полегшити їхню працю і сприяти досягненню великої мети – зробити зі своїх дітей і вихованців добрих та досвідчених людей й корисних громадян. Знайомлячись з успіхами виховання і навчання, викликати досвідчених викладачів, відданих своїй справі, до обміну думок і спостережень, і стати, таким чином, посильним органом педагогічної діяльності в нашій вітчизні» [15].

Журнал виходив щомісяця, обсягом 8 аркушів, річна підписка коштувала 6 руб. 50 коп. в Петербурзі та Москві, а для мешканців інших міст з доставкою – 8 руб. (для порівняння: річна підписка «Русского педагогического вестника» у 1857 р. коштувала так само; річна підписка журналу «Учитель» 1862 р. у Петербурзі – 3 руб. 50 коп., з доставкою – 4 руб.). У перший рік видання журнал мав 711 казенних передплатників (переважно навчальні заклади) та 389 приватних осіб, кількість яких з кожним роком зменшувалася [16, 398]. Таким чином, тираж журналу був досить невеликим: він становив 1000–1200 примірників [16, 399], тоді як педагогічний журнал «Учитель», заснований 1861 р. колишніми співробітниками «Журнала для воспитания» І. Паульсоном і М. Весселем мав у середньому 3655 передплатників.

Водночас, незважаючи на незначні матеріальні здобутки редакції журналу, остання намагалася підтримувати високий рівень публікацій, завдяки співпраці таких видатних діячів, як М. Добролюбов, В. Водовозов, К. Ушинський, І. Паульсон, М. Помяловський, П. Редкін, М. Вессель [11, 711] та ін. Серед них найбільш активними авторами були М. Добролюбов, П. Редкін, І. Паульсон і О. Чуміков. «Журнал для воспитания» розглядав питання виховання й освіти як чоловічої, так і жіночої, знайомив читачів з новими методами викладання, аналізом і критикою нової педагогічної літератури, новітніми тенденціями в педагогіці, приділяв увагу здоров'ю та психології дитини тощо. Ключові позиції в журналі займали статті, присвячені проблемам жіночої освіти та виховання, що можна пояснити реформістськими поглядами О. Чумікова на жіночу освіту в Росії.

Спочатку журнал складався з п'яти основних рубрик. З них найбільш інформативними щодо проблем

жіночої освіти та виховання були – «Виховання» (статті на тему фізичного, розумового, естетичного та етичного виховання), «Навчання» (поради щодо навчання, критичний огляд різних педагогічних систем, методів викладання, педагогічної літератури) та «Педагогічний вісник» (урядові розпорядження щодо навчальних закладів, нагород і кадрових змін). З 1859 р. статті журналу поділялися на 2 розділи (рубрики залишалися, але деякі були узагальнені): практичні статті, призначені для батьків і домашнього виховання, та статті теоретичні й спеціальні, призначені для педагогів.

«Журнал для воспитания» відкрито виступав із підтримкою ідей реформування жіночої освіти. Статті, присвячені проблемам жіночого виховання та освіти з'явилися вже в першому номері журналу, де, зокрема, надрукована стаття невідомої авторки – «Письма к русским женщинам» [17], якою визначалося головне призначення жінки – «зразкова дружина та матір» [17, 44]. Водночас авторка торкнулася проблеми виховання жінки, звернувши увагу на те, що виховання дівчини зосереджене лише на якнайшвидшому одруженні («єдина наука, єдина робота – ловити наречених» [17, 50]), і не надає жінці елементарного знання для ведення господарства у родині. Продовження статті було надруковано в наступному номері [18], де авторка вже не тільки визначала призначення жінки, а й критикувала світське життя як фактор, що заважає сімейному життю. Крім того, причини негараздів у ньому вона вбачала саме в недоліках жіночої освіти, її невідповідності чоловічій, а також висловила ідею надання жінкам вищої освіти.

У подальшому, на сторінках журналу все частіше з'являлися статті, авторами яких були жінки. Саме в них на перший план висувалися проблеми жіночої освіти. Так, у статті «Чему мы женщины учились?», жінка, яка підписалася криптонімом «Надія Д.», критикувала систему жіночої освіти (приватні пансіони, інститути шляхетних дівчат), методику викладання навчальних предметів, наводячи негативні результати цієї освіти на власному прикладі. Вона наголошувала на тому, що всі знання, отримані нею за роки навчання, не пристосовані до реального сімейного та побутового життя або є досить поверховими [19].

Притомний погляд на проблему жіночої освіти з'явився у вигляді відповіді на вищезазначену статтю – «Мы сами, женщины, виноваты» К. Бурнашевої [20]. Жіночу неосвіченість остання вбачала не в методах викладання і викладачах, а в тому, що дівчина, після закінчення навчального закладу, не продовжує навчання, не займається саморозвитком, а відразу ж намагається вийти заміж. Авторка дійшла висновку, що жінки самі винні в обмеженості власної освіти. Притомно, що до статті додані примітки редакції видання, за якими можна простежити її ставлення до цієї проблеми. Редакція висловила думку, що не можна заперечувати вплив методів викладання й особи викладача, як це робить К. Бурнашева. Крім того, зазначалося, що результати жіночої освіти були б зовсім іншими, якби батьки налаштовували дівчат на освіту як умову, необхідну для сімейного щастя.

Більш детально погляди головного редактора журналу на систему жіночої освіти в Російській імперії містить стаття О. Чумікова «Мысли об устройстве женских училищ в губернских городах» [21]. У ній він відкрито виступив проти закритих навчальних закладів для жінок, вбачаючи в них такі негативні риси, як розрив сімейних зв'язків, відсутність індивідуального підходу, наявність жорсткої дисципліни, публічних іспитів, розумової апатії як наслідку методики заучу-

вання на пам'ять та ін. Наголошуючи на недоліках закритих навчальних закладів для жінок, О. Чуміков мав намір показати необхідність відкриття шкіл нового типу – жіночих училищ. Так, на думку редактора, жіночі училища – це казенні навчальні заклади, відкриті для дівчат усіх станів, засновані на громадські кошти за підтримки держави. Автор переконував, що учениці мали приходити на навчання до училища, не розриваючи зв'язки із сім'єю. Курс навчання мав становити шість років. За навчання батьки повинні вносити певну плату. Адміністрація училища мала складатися з училищної ради та директора [22]. По суті цією публікацією О. Чуміков виклав основні засади організації жіночих училищ у Російській імперії, що згодом були реалізовані урядовими розпорядженнями 1858 р. («Положення про жіночі училища»). Пізніше редактор зазначав, що він у 1856 р. надіслав «Записку» до імператриці Марії Федорівні, з критикою інститутського виховання та пропозиціями реформування системи жіночої освіти, тому саме йому було доручено скласти проект створення жіночих училищ за німецьким зразком [23, 278–279].

У подальшому редакція «Журнала для воспитания» зверталася до реформ, які відбувалися у системі жіночої освіти Російської імперії, зокрема й щодо заснування жіночих училищ. Так, на сторінках видання зустрічається інформація про рішення імператора Олександра II від 5 березня 1856 р. щодо організації мережі безстанових училищ для дівчат у губернських і повітових містах Російської імперії. Результатом стала поява 1858 р. відповідних навчальних закладів, що знайшло своє відображення на сторінках журналу у вигляді окремих статей, присвячених заснуванню в Петербурзі першого Маріїнського жіночого училища [24], губернського жіночого училища в Костромі [25] тощо. У відповідних статтях увага, перш за все, зверталася на процес пошуку матеріальних засобів для заснування жіночих училищ та організацію навчальної роботи [25, 211–213].

Подальшим кроком до законодавчого становлення системи жіночих училищ стало «Положення про жіночі училища відомства народної освіти» 1858 р., також опубліковане редакцією. Згідно з ним, училища – це середні навчальні заклади для дівчат усіх станів, які мають на меті надати ученицям релігійну, моральну та розумову освіту для майбутньої матері сімейства. Училища поділялися на два типи – перший і другий розряди, залежно від курсу навчальних предметів. Нові навчальні заклади не відривали дітей від сім'ї, бо учениці приходили до училища тільки на навчання [26]. На сторінках часопису, в рубриці «Педагогический вестник» все частіше з'являлась інформація щодо заснування жіночих училищ у всій Російській імперії [27]. Крім того, кількість бажаючих навчатися в жіночих училищах постійно збільшувалась, через що виникала необхідність у відкритті нових закладів у межах одного міста. Яскравим прикладом такої тенденції був Петербург, де в 1858 р. були засновані ще три жіночих училища [28].

Редакція журналу всіляко підтримувала реформування системи жіночих навчальних закладів, появу жіночих училищ як вияв сімейного виховання, зважаючи на призначення жінки у суспільстві. На думку редакції, завдання жіночих училищ полягало в наступному: «Готувати не модних ляльок, далеких від побуту рідної сім'ї, не сентиментальних панночок-білоручок, а домовитих господинь, гарних дружин і розумних матерів сімейства» [29, 123].

У 1860 р. «Журнал для воспитания», за ініціативою редакції, змінив назву на «Воспитание, журнал

для родителів и наставників», через те, що попередня назва вводила в оману передплатників, які намагалися знайти в журналі читання для підлітків [30]. Під такою назвою журнал видавався до 1863 р. у Москві. Редакція залишила без істотних змін зміст журналу, основні рубрики та розділи, обсяг журналу, умови та ціну річної підписки.

Таким чином, суспільна дискусія щодо становища жінки, її значення у сім'ї, виховання та права на освіту розгорнулася на сторінках вітчизняних періодичних видань у 1850-х рр. За відсутності спеціальних педагогічних журналів, дискусія щодо «жіночого питання» розпочалася у журналі літературного напрямку «Современник». У 1857 р. вона перейшла на сторінки новостворених педагогічних видань, першим серед яких був «Журнал для воспитания», присвячений загалом проблемам виховання. Особливо гострої критики в ньому зазнавала система закритих жіночих навчальних закладів, а також обґрунтовувалися недоліки жіночого виховання, відзначалася невідповідність тогочасної жіночої освіти реальному життю. Натомість пропонувалися ідеї створення нових навчальних закладів для жінок, наводилися переваги сімейного виховання. Головна мета жіночої освіти, на думку редакції журналу, полягала у вихованні освіченої жінки, яка буде доброю господинею, дружиною та матір'ю. Ідеї та пропозиції, які висувались на сторінках часопису, знайшли своє відображення в «Положенні про жіночі училища відомства народної освіти» 1858 р. Обговорюючи різноманітний спектр освітніх проблем, редакція журналу намагалася, таким чином, звернути увагу владних структур на їхнє вирішення.

1. Мацкевич Д. Заметки о женщинах // Современник. – 1850. – № 3.
2. Чернишевский Н.Г. Заметки о женщинах Д. Мацкевича. Киев, 1853 // Современник. – 1854. – № 9.
3. Пирогов Н.И. Вопросы жизни // Морской сборник. – 1856. – № 9.
4. Н. Л. Несколько слов о воспитании. По поводу «Вопросов жизни» г. Пирогова // Современник. – 1857. – № 5.
5. А. Жалоба женщины // Современник. – 1857. – № 5.
6. Заметки о журналах // Современник. – 1857. – № 4.
7. Современное обозрение // Современник. – 1857. – № 9.
8. Дебольский Н.Г. Обзор русской педагогической журналистики // Народная школа. – 1884. – № 6.
9. Соловьев И. Из прошлого нашей педагогической журналистики // Вестник воспитания. – 1915. – № 1.
10. Иоанисиани В. Дореволюционные педагогические журналы // На путях к новой школе. – 1927. – № 10.
11. Поляков Щ.Я. А.А. Чумиков – Герцену // Литературное наследство. – Т. 62. – М., 1955.
12. Богаевская К. Письмо Белинского к Гоголю // Литературное наследство. – Т. 56. – М., 1950.
13. Нефедова И.М. «Журнал для воспитания» и его редактор А. А. Чумиков // Советская педагогика. – 1962. – № 7.
14. Карандашова О.С. Журнал «Воспитание» в истории русской педагогической журналистики // Вестник ТеГУ. Серия: Филология. – 2012. – Вып. 3.
15. От редакции журнала // Журнал для воспитания (далі – ЖДВ). – 1857. – № 1.
16. Чумиков А. На прощание (несколько слов от редакции) // Воспитание. – 1863. – № 12.
17. Х-ва А. Письма к русским женщинам // ЖДВ. – 1857. – № 1.
18. Х-ва А. Письма к русским женщинам // ЖДВ. – 1857. – № 3.
19. Надежда Д. Чему мы женщины учились? // ЖДВ. – 1859. – № 8.
20. Бурнашева К. Мы сами, женщины, виноваты (ответ на статью Надежды Д. «Чему мы женщины учились?») // ЖДВ. – 1857. – № 11.
21. Чумиков А. Мысли об устройстве женских училищ в

- губернских городах // ЖДВ. – 1857. – № 3.
22. Чумиков А. Мысли об устройстве женских училищ в губернских городах // ЖДВ. – 1857. – № 4.
23. Чумиков А. К вопросу об основании женских гимназий в России 1856–1858 гг. // Русская старина. – 1888. – № 4.
24. Об открытии Мариинского женского училища для приходящих // ЖДВ. – 1858. – № 5.
25. Григорович А. Об учреждении женских училищ в Костромской губернии // ЖДВ. – 1858. – № 10.
26. Положение о женских училищах ведомства Министерства Народного Просвещения // ЖДВ. – 1858. – № 8.
27. Открытие в Твери Мариинского высшего женского училища // ЖДВ. – 1858. – № 8.
28. Об открытии в С. Петербурге 2-го училища для приходящих девиц // ЖДВ. – 1858. – № 11.
29. От редакции журнала // ЖДВ. – 1859. – № 2.
30. Об издании «Журнала для воспитания» в 1860 г. // ЖДВ. – 1859. – № 12.

Shcheblykina A.O. The problems of women's education on the pages of «The Journal for education» (the 1857–1860th). In this article was made the attempt to analyze the features of the women's education problems examined by the first pedagogical journals in the Russian Empire – «The Journal for education» (1857–1860th).

Key words: periodical press, pedagogical journals, women's education, women's schools

О. В. Яковенко

КОНЦЕПЦІЯ ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА ДОБИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХРИСТІАНІСТВА В ПРАЦІ ЄВГЕНА АНІЧКОВА «ЯЗИЧНИЦТВО І ДАВНЯ РУСЬ»

У статті розглядаються положення наукової концепції російського історика Є. Анічкова (праця «Язычество и Древняя Русь»), що відноситься до моделі вивчення східнослов'янського язичництва періоду християнізації Давньоруської держави.

Ключові слова: язичництво, ментальність, християнізація, міфологія, наукова концепція

Аналіз наукової концепції російського історика-позитивіста Є. Анічкова щодо вивчення давньоруського язичництва початкового періоду християнізації Київської Русі (на основі його праці «Язычество и Древняя Русь») являє собою актуальну модель вивчення теми «нашарування» та «розшарування» язичництва Давньої Русі, з метою виокремлення власне давньоруських його рис з багатозарової, а подекуди і дифузної системи вірувань східнослов'янського населення.

Історіографія наукової спадщини Є. Анічкова не представлена у науковому просторі, крім книг або статей, присвячених біографії вченого. Так, автором однієї з таких статей дореволюційного періоду був С. Венгеров [1], автором біографічної статті радянського періоду – Р. Тіменчик [2]. Мета цього дослідження полягає у тому, щоб розкрити зміст положення наукової концепції історика-позитивіста Є. Анічкова щодо способу вивчення давньоруського язичництва у його праці «Язычество и Древняя Русь».

Євген Васильович Анічков – російський історик і фольклорист. Головною його працею стала книга «Язычество и Древняя Русь», що вийшла у 1914 р. У ній автор проводить аналіз давньоруських джерел, з метою «дознатися, каков был основной смысл перехода Руси от язычества к христианству» [3, 257], виділяючи при цьому, особливості розвитку давньоруської ментальності, у зв'язку з об'єктивними факторами життя народу. Вивченню фольклору (особливо народної поезії) дослідник надавав виняткового значення, зважаючи на його міфологічну сутність, що у свою чергу являла потужну основу для формування нового світосприйняття давньоруського населення після запровадження християнства.